

Identitet i nužnost¹

Saul Kripke

Problem koji se često javljao u savremenoj filozofiji je: »Kako su mogući kontingentni iskazi identiteta?«. Ovo pitanje je formulirano po analogiji sa načinom na koji je Kant formulirao svoje pitanje: »Kako su mogući sintetički sudovi *a priori*?«. Kao što je, u prvom slučaju, Kant pretpostavljao da su mogući sintetički sudovi *a priori*, tako je, u drugom slučaju, u savremenoj filozofskoj literaturi pretpostavljeno da su kontingentni iskazi identiteta mogući. Nemam nameru da se bavim kantovskim pitanjem, već bih samo spomenuo ovu sličnost: nakon što je u nastojanju da se odgovori na pitanje kako su mogući sintetički sudovi *a priori* napisana dosta debela knjiga, došli su drugi koji su tvrdili da, naravno, sintetički sudovi *a priori* nisu mogući, i da je knjiga napisana sa ciljem da se pokaže suprotno bila pisana uzalud. Neću se upuštati u raspravu o tome ko je bio u pravu u pogledu mogućnosti sintetičkih sudova *a priori*. Ali, u slučaju kontingentnih iskaza o identitetu, većina filozofa je imala osećaj da ideja o kontingentnim iskazima identiteta zapada u paradoks nalik sledećem. Protiv mogućnosti kontingentnih iskaza identiteta mogao bi se izložiti sledeći argument²:

Prvo, zakon o zamenljivosti identičnog tvrdi da, za bilo koja dva objekta x i y , ukoliko je x identično y , onda ako x ima izvesno svojstvo F , to svojstvo ima i y :

$$(1) (x) (y) [(x=y) \Rightarrow (Fx \Rightarrow Fy)]$$

Na drugoj strani, svaki objekat je nužno identičan samom sebi:

$$(2) (x) \Box (x=x)$$

Ali:

$$(3) (x) (y) (x=y) \Rightarrow [\Box (x=x) \Rightarrow \Box (x=y)]$$

¹ Prevod teksta »Identity and necessity«, objavljenog u: Munitz, M.K., ed., *Identity and Individuation*, New York University Press, 1971. (prim. Prev.)

² Ovaj članak je, bez pisane verzije, usmeno izložen na njujorškom univerzitetu (New York University) u okviru serije predavanja o identitetu; ta predavanja su uključena u ovaj zbornik. Predavanje je bilo snimljeno i ovaj članak predstavlja transkripciju snimka priređenu uz neznatne izmene i bez pokušaja da se promeni stil originala. Ako čitalac zamisli rečenice ovog članka kao da čine predavanje, improvizovano, sa odgovarajućim pauzama i naglašavanjima, to može da mu olakša razumevanje. Ipak, još uvek možda ima pasusa koje je teško pratiti, a vreme namenjeno predavanju učinilo je neophodnim sažeto izlaganje argumenta. (Duža verzija nekih od izloženih gledišta, još uvek nedovoljno duga i opet transkripcija usmenog predavanja, biće drugde objavljena.) Povremeno sam se morao uzdržati od rezervi, proširenja ili udovoljavanja svojim primedbama, posebno u razmatranju teorijske identifikacije i problema odnosa mentalnog i telesnog. Da nisam tako postupio, fusnote koje sam dodao originalu bile bi još glomaznije.

Sol Kripke

predstavlja slučaj izvršene zamene u (1), u slučaj primene zakona zamenljivosti. Iz (2) i (2) možemo da zaključimo da, za svaki x i y , ako je x jednako y , onda je nužno da je x jednako y :

$$(4) (x) (y) (x=y) \Rightarrow \Box (x=y)$$

Do ovoga se dolazi zbog toga što rečenica » $\Box (x=x)$ « ispada iz kondicionala, jer znamo da je istinita.

Ovo je argument koji je u novijoj filozofiji bio mnogo puta formulisan. Ipak, njegov zaključak je često smatran krajnje paradoksalnim. Na primer, Dejvid Viggins (David Wiggins) u svom članku »Iskazi identiteta« kaže:

»Nesumnjivo je, dakle, da postoje kontingentni iskazi identiteta. Neka je $a=b$ jedan od njih. Iz njegove istinitosti i (5)''=(4)' gore možemo izvesti » $\Box (a=b)$ «. Ali kako onda uopšte mogu da postoje bilo koji kontingentni iskazi identiteta?«³

U nastavku on kaže da je moguće pet reakcija na ovaj argument, sve ih odbacuje, i sam reaguje. Ne želim da razmatram sve moguće reakcije na ovu izjavu, spomenuo bih samo drugu od onih koje Viggins odbacuje. U njoj se tvrdi:

Možemo da prihvatimo rezultat uz izgovor da je, pod uslovom da su » a « i » b « vlastita imena, sve u redu. Posledica je da pomoću vlastitih imena ne mogu da budu obrazovani kontingentni iskazi identiteta.

Viggins zatim izjavljuje da nije zadovoljan ovim rešenjem i da njime takođe nisu bili zadovoljni ni mnogi drugi filozofi, mada su ga neki zastupali.

Zašto iskaz (4) izgleda neobično? U njemu se tvrdi da za bilo koja dva objekta x i y , ako x jeste y , onda je nužno da x jeste y . Već sam spomenuo da je mogući prigovor ovom argumentu to da je premisa (2) lažna, da nije tačno da je svaki entitet nužno identičan samom sebi. Dobro, da li sam, na primer, ja nužno identičan samom sebi? Neko bi mogao da dokazuje kako u izvesnim zamislivim situacijama ja čak ne bih ni postojao, pa kako bi tako iskaz »Sol Kripke je Sol Kripke« bio lažan, odnosno, ne bi bio slučaj da sam ja identičan samom sebi. Možda u takvom zamišljenom svetu ne bi bilo ni istinito ni lažno reći da je Sol kripke identičan samom sebi. U redu, možda je tako, ali to stvarno zavisi od nečijeg shvatanja problematike koju neću razmatrati, to jest, od toga šta reći o istinosnim vrednostima iskaza u kojima se spominju objekti koji ne postoje u aktuelnom svetu, ili u bilo kom mogućem svetu ili protivčinjeničkoj situaciji. Interpretirajmo u slabom smislu nužnost o kojoj je ovde reč. Iskaza možemo da smatramo nužnim ukoliko bi oni bili istiniti kad god objekti koji se u njima pominju postoje. Ako bismo hteli da u pogledu ovoga budemo veoma pažljivi, morali bismo da se upustimo u pitanje da li je postojanje predikat, i da se zapitamo može li se iskaz preformulisati na sledeći način: Za svako x nužno je da, ako x postoji, onda je x identično samom sebi. Ovde se neću upuštati

³ R.J.Butler, ed., *Analytical Philosophy, Second Series*, Basil Blackwell, Oxford, 1965, p. 41.

u takve suptilnosti zbog toga što one neće biti relevantne za moju glavnu temu. Niti nameravam da se zaista bavim formulom (4). Svako ko prihvata formulu (2) obavezan je, prema mom mišljenju, da prihvati i formulu (4). Ako x i y jesu iste stvari, i ako uopšte možemo da govorimo o modalnim svojstvima jednog objekta, to jest, rečeno uobičajenim rečima, ako možemo da govorimo o modalnosti *de re* i o tome da objekat nužno ima izvesna svojstva kao takva, mislim da onda formula (1) mora da važi. U slučaju u kojem x uopšte ima bilo koje svojstvo, uključujući i svojstvo koje sadrži modalne operatore, ako x i y jesu isti objekti i ako x ima izvesno svojstvo F , onda y mora da ima isto svojstvo F . To je tako čak i kada sâmo svojstvo F predstavlja svojstvo nužnog posedovanja nekog drugog svojstva G , konkretno, svojstvo »biti nužno identičan izvesnom objektu«. Neću dakle razmatrati samu formulu (4), zato što ona sama po sebi ne tvrdi ni za koji istiniti iskaz identiteta da je nužan. Ona ništa i ne kaže o iskazima. U njoj se tvrdi za svaki objekat x i objekat y da, ako su x i y isti objekat, onda je nužno da su x i y isti objekat. Ako o ovome razmislimo, mislim da ono vodi nečemu što se neznatno razlikuje od iskaza (2) (u svakom slučaju, ako neko ne misli tako, ovde to neću dokazivati). Pošto je x , prema definiciji identiteta, jedini objekt koji je identičan sa x , za » $(y)(y=x \Rightarrow Fy)$ « mi izgleda da predstavlja tak nešto malo više nego brbljiv način da se kaže » Fx «, pa tako » $(x)(y)(y=x \Rightarrow Fy)$ « tvrdi isto što i » $(x)Fx$ «, bez obzira na to šta je » F « konkretno (čak i ako » F « predstavlja svojstvo nužnog nužnog identiteta sa x). Stoga, ako x ima svojstvo (nužnog identiteta sa x), trivijalno je da sve što je identično sa x ima to svojstvo, kao što tvrdi (4). Međutim, izgleda da se iz iskaza (4) može deduktivno izvesti da razni iskazi identiteta moraju biti nužni, za šta se onda pretpostavlja da je krajnje paradoksalna posledica.

Vigins kaže: »Nesumnjivo je, dakle, da postoje kontingentni iskazi identiteta.« Jedan primer kontingentnog iskaza identiteta jeste iskaz da je prvi ministar pošte Sjedinjenih Država identičan sa pronalazačom bifokalnih naočara, ili da su obojica identični sa čovekom kojeg *Saturday Evening Post* predstavlja kao svog osnivača (usput rečeno, koliko znam, *pogrešno* predstavlja). Neki takvi iskazi su, pak, očito kontingentni. Očito je kontingentna činjenica da je jedan te isti čovek i izumeo bifokalne naočare i zaposlio se kao ministar pošte Sjedinjenih Država. Kako to usaglasiti sa istinitošću iskaza (4)? Dobro, to je takođe jedno sporno mesto u koje se ne bih detaljnije upuštao, već bih bio veoma dogmatičan. Mislim da ga je svojom idejom o opsegu opisa sasvim dobro rešio Bertrand Russell. Prema Russellu, na primer, neko ne može s pravom reći kako je autor Hamleta mogao da ne napiše »Hamleta«, ili čak da je autor Hamleta mogao da ne bude autor »Hamleta«. Ovde, naravno, ne poričemo nužnost identiteta jednog objekta sa samim sobom. Ipak, kažemo da je istina da je jedan čovek čovek stvarno ona jedinstvena osoba koja je napisala »Hamleta« i, drugo, da je taj čovek, koji je stvarno napisao »Hamleta«, mogao da ne napiše »Hamleta«. Drugim rečima, da je Šekspir odlučio da ne piše tragedije, mogao je da ne napiše »Hamleta«. U tim okolnostima, onaj čovek koji je stvarno napisao »Hamleta« ne bi napisao »Hamleta«. Russell ovo ističe tako pto kaže da u

takvom iskazu prvo javljanje opisa »autor »Hamleta«« ima širok opseg⁴. To jest, mi kažemo: »Autor »Hamleta« ima sledeće svojstvo: da je mogao da ne napiše »Hamleta««. Ne tvrdimo da je sledeći iskaz mogao biti istinit, naime, da autor »Hamleta« nije napisao »Hamleta«, jer to nije tačno. Reći ovo značilo bi reći kako je moglo da se desi da je neko napisao »Hamleta« i da ipak nije napisao »Hamleta«, što bi bilo protivrečno. Nezavisno od detalja Raselove formulacije ove distinkcije (detalja koji počivaju na njegovoj teoriji opisa) izgleda da je to distinkcija koju bilo koja teorija opisa mora da napravi. Na primer, ako je neko sreo rektora harvardskog univerziteta i pomislio za njega da je predavač, mogao bi reći: »Pomislio sam za rektora harvardskog univerziteta da je predavač«. Ovim on ne podrazumeva da je sud »Rektor harvardskog univerziteta je predavač« pomislio da je istinit. On je to mogao da podrazumeva da je, na primer, verovao kako je na Harvardu toliko uznapredovao nekakav demokratski sistem pa je harvardski rektor odlučio da preuzme i dužnost predavača. Ali, to po svoj prilici nije ono što on podrazumeva. Umesto toga, kao što ističe Rasel, on podrazumeva sledeće: »Neko je rektor harvardskog univerziteta, i ja sam za njega pomislio da je predavač«. U jednom od Raselovih primera, neko kaže: »Mislio sam da je tvoja jahta mnogo veća nego što je«. A druga osoba odgovara: »Ne, moja jahta nije mnogo veća nego što je«.

Pod uslovom da ideja o modalnosti *de re*, pa tako i o kvantifikovanju unutar modalnih konteksta, uopšte ima smisla, dobićemo sasvim zadovoljavajuće rešenje problema izbegavanja paradoksa ukoliko univerzalne kvantifikatore u (4) zamenimo opisima, zato što je jedina posledica koju ćemo izvesti⁵, na primer u slučaju bifokalnih naočara, to da postoji čovek koji je u isti mah i izumeo bifokalne naočare i bio prvi ministar pošte Sjedinjenih Država, i on je nužno ideničan samom sebi. Postoji jedan objekt x takav da je x izumeo bifokalne naočare, i usled sticaja kontingentnih okolnosti jedan objekt y takav da je y prvi ministar pošte Sjedinjenih Država, i konačno, nužno je da x jeste y . Šta je su ovde x i y ? Ovde su i x i y Bendžamin Frenklin, i svakako da može biti nužno da Bendžamin Frenklin identičan samom sebi. Dakle, ukoliko prihvatimo

⁴ Drugo javljanje opisa ima uzan opseg.

⁵ U Raselovoj teoriji, $F(xGx)$ (u Raselovoj notaciji simbol » « odgovara određenom članu *the* u običnom (engleskom) jeziku i izražava određenost opisa predstavljenog predikatskim simbolom G , činjenicu da se taj opis odnosi naodređeno x koje zadovoljava taj opis – prim. prev.) sledi iz $(x)Fx$ i $(\exists!x)Gx$ (simbol »!« iza egzistencijalnog kvantifikatora označava jedinstvenost onog x koje zadovoljava opis predstavljen predikatskim simbolom G , tako da bi $(\exists!x)$ trebalo čitati kao »postoji jedno i samo jedno x « - prim. prev.), pod uslovom da opis $F(xGx)$ za svoj opseg ima čitav kontekst (u Raselovoj terminologiji iz 1905., taj opseg se »javlja primarno«). Jedino tada je $F(xGx)$ »o« denotaciji opisa » xGx «. Primenjujući ovo pravilo na (4) dobijamo rezultate naznačene u tekstu. Valja zapaziti da u dvosmislenom obliku $\Box(xGx = xHx)$, ako se jedan ili oba opisa »javljaju primarno«, data formula ne tvrdi nužnost identiteta $xGx = xHx$; ako se oba javljaju sekundarno onda tvrdi. Tako u jeziku koji ne sadrži sredstva koja bi eksplicitno naznačila opseg opisi moraju da se tumače u najmanjem mogućem opsegu – jedino tada će $\neg A$ biti negacija A , $\Box A$ će biti nužno A , i slično.

Raselov pojamopsega, u slučaju opisa nema nikakvih problema⁶. A ja baš dogmatski želim da napustim to pitanje i pređem na pitanje o imenima koje postavlja Viggins. Viggins pak kaže kako može da prihvati rezultat uz izgovor da je, kako su *a* i *b* vlastita imena, sve u redu. Da bi to zatim odbacio.

U čemu bi onda bio poseban problem sa vlastitim imenima? Neko bi, bar ako nije upoznat sa filozofkom literaturom i ivij problematici, u vezi sa vlastitim imenom imao sledeći naivni osećaj. Prvo, ako neko kaže »Ciceron je bio govornik«, onda on ime »Ciceron« u tom iskazu upotrebljava samo zato da bi izdvojio izvestan objekt kojem bi onda pripisao izvesno svojstvo; u ovom slučaju on, naime, izvesnom čoveku pripisuje svojstvo da je bio govornik. Ako neko drugi koristi drugo ime, kao što je »Tulije«, on još uvek govori o istom čoveku. Ako kaže »Tulije je govornik«, on isto svojstvo pripisuje istom čoveku. Takoreći, činjenica ii stanje stvari predstavljeni datim iskazom isti su bilo da neko kaže »Ciceron je govornik« ili »Tulije je govornik«. Izgleda, dakle, kao da je uloga imena da *prосто* referiraju na objekte, a ne i da imenovane objekte opisuju pomoću takvih svojstava kao što su »biti pronalazač bifokalnih naočara«, ili »biti prvi ministar pošte«. Izgleda kao da Lajbnicov zakon i zakon (1) ne važe samo u univerzalno kvantifikovanom obliku, nego takođe i u obliku »ako $a=b$ i Fa , onda Fb «, kad god » a « i » b « predstavljaju imena a » F « predikat koji izražava neko pravo svojstvo objekta:

$$(a=b \wedge Fa) \Rightarrow Fb$$

Isti argument možemo da ponovimo kako bismo dobili zaključak u kojem » a « i » b « zamenjuju bilo koja imena, »ako $a=b$, onda nužno $a=b$ «. Mogli bismo tako da se usudimo da tvrdimo sledeći zaključak: kad god » a « i » b « jesu vlastita imena, ako a jeste b , onda je nužno da a jeste b . Iskazi identiteta između vlastitih imena moraju biti nužni da bi uopšte bili istiniti. Ovo je gledište zastupala, na primer, Rut Barkan Markus (Ruth

⁶ Jedna ranija distinkcija koja je imala istu svrhu bila je, naravno, srednjevekovna distinkcija *de dicto - de re*. Mnogi logičari, posebno Smelian (Smullyan), ukazali su na to da Raselovo razlikovanje opsega otklanja modalne paradokse.

Da bi bili izbegnuti nesporazumi, dopustite mi da istaknem kako ja svakako ne tvrdim da Raselov pojam opsega rešava Kvajnov problem esencijalizma. Ono što ta distinkcija pokazuje, posebno skupa sa modernim pristupima modalnoj logici koji polaze od teorije modela, jeste da kvantifikovana modalna logika ne mora da poriče istinitost svih instanci formule $(x)(y)(x=y) \Rightarrow (Fx \Rightarrow Fy)$ niti svih instanci formule $(x)(Fx \Rightarrow Fa)$ (gde bi » a « trebalo da se zameni jednim određenim opisom koji nije prazan i čiji je opseg čitavo » Ga «), kako bi se izbeglo da to postane nužna istina da je jedan čovek pronašao bifokalne naočare i bio postavljen za ministra pošte. Da bi se obezbedili ovi rezultati ne mora se prihvatiti Raselova kontekstualna definicija; ali, druge logičke teorije (fregejska ili neka druga) koje uzimaju opise kao primitivne, moraju nekako da izraze iste logičke činjenice. Frege je pokazao da prosti konteksti koji sadrže određeni opis uzanog opsega, i koji se ne mogu interpretirati kao da se »odnose« na denotaciju, mogu da se interpretiraju kao da se odnose na »smisao« opisa. Neki logičari su bili zainteresovani za pitanje o uslovima pod kojima je u jednom intenzionalnom kontekstu opis uzanog opsega ekvivalentan istom opisu širokog opsega. Jedna od prednosti Raselovog shvatanja opisa u modalnoj logici jeste to da onda dogovor (grubo rečeno, da taj opis mora biti »rigidni designator« u smislu određenom u ovom predavanju) često sledi iz drugih postulata kvantifikovane modalne logike. Nisu potrebni nikakvi posebni postulati kao u Hintikinom (Hintikka) razmatranju. Čak i ako se opisu uzmu kao primitivni, posebno postuliranje kada je opseg irelevantan često se može izvesti iz osnovnijih aksioma.

Barcan Marcus) u svom članku o filozofskoj interpretaciji modalne logike⁷. Prema ovom gledištu, kad god neko na primer formuliše ispravan iskaz o identitetu između dva imena, kao što je iskaz da Ciceron jesto Tulije, njegov iskaz ako je uopšte istinit mora da bude nužan. Međutim, izgleda da je takav zaključak očigledno pogrešan. (Kao i drugi filozofi, i ja imam naviku da ublažavam formulaciju, u svetlu koje »izgleda očigledno pogrešan« znači »jeste očigledno pogrešan«. U stvari, mislim da je navedeno gledište ispravno, mada ne sasvim u obliku u kojem ga zastupa gospođa Markus.) U svakom slučaju, izgleda da je on očigledno pogrešan. Jedan primer je na simpozijumu dao profesor Kvajn u svom odgovoru profesorki Markus: »Bilo kako bilo, mislim da vidim teškoću u kontrastu koji profesorka Markus povlači između vlastitih imena i opisa. Paradigma za predavanje vlastitih imena jeste etiketiranje. Jedne lepe večeri planetu Veneru možemo etiketirati vlastitim imenom »Hesperus«. Nekog drugog dana, u osvit zore, istu planetu možemo da etiketiramo vlastitim imenom »Fosforus«⁸ (Kvajn misli da se nešto slično nekada zaista odigralo). »Međutim, kada otkrijemo da smo istu planetu dvaput etiketirali, naše je otkriće empirijsko, i to ne zato što su vlastita imena bila opisi.« Prema onome što nam je rečeno, za planetu Veneru viđenu ujutru prvobitno se mislilo da je zvezda, i ona je bila nazivana »Zornjača«, ili (da bismo se oslobodili svakog pitanja upotrebe opisa), nazvana je »Fosforus«. Za istu planetu, viđenu uveče, mislilo se da je druga zvezda, zvezda Večernjača, i ona je bila nazvana »Hesperus«. Kasnije su astronomi otkrili da su Hesperus i Fosforus jedna ista planeta. Za sigurno im nikako *a priori* razmišljanje ne bi omogućilo da deduktivno zakluče kako Fosforus jeste Hesperus. U stvari s obzirom na obaveštenja kojima su raspolagali, moglo se pokazati drugačije. Prema tome – tvrdi se – iskaz »Hesperus je Fosforus« mora biti obična kontingentna, empirijska istina, istina koja se mogla pokazati drugačijom pa tako mora biti da je pogrešno i gledište da su istiniti iskazi identiteta između imena nužni. Drugi primer koji Kvajn daje u svojoj knjizi *Word and Object* preuzet je od profesora Šredingera (Schrödinger), koji je čuven kao jedan od prvih istraživača na polju kvantne mehanike: izvesna planina može biti viđena i sa Tibeta i sa Nepala. Viđena sa jedne strane, ona je nazvana »Gaurisanker«. Viđena sa druge nazvana je »Everest«. A onda je, kasnije, empirijski otkriveno da Gaurisanker *jeste* Everest. (Kvajn dalje kaže da je dočuo kako primer u stvari nije geografski tačan. Pretpostavljam da u pogledu geografskih informacija ne bi trebalo da se oslanjamo na fizičare.) Jedna moguća reakcija na ovaj argument je, naravno, poreći da imena kao »Ciceron«, »Tulije«, »Gaurisanker« i »Everest« svarno jesu vlastita imena. »Vidite« neko bi mogao reći (neko je to zaista i rekao: njegovo ime je »Bertrand Rasel«), »baš zato što su iskazi kao »Hesperus« i »Fosforus« i »Gaurisanker« i »Everest« kontingentni, možemo zapaziti da data imena nisu čisto referencijalna. Ne radi se o tome da vi, rečeno rečima gospođe Markus, samo »etiketirate jedan objekt«, vi ga ustvari opisujete. Šta

⁷ »Modalities and Intensional Languages«, y: Boston Studies in the Philosophy of Science, Vol. 1, Humanities Press, New York, 1963, pp. 71 ff. Videti takođe Kvajnov komentar i diskusiju koja je usledila.

⁸ Reč je o latinskim nazivima za Veneru, »Hesperus« i »Phosphorus« (prim.prev).

predstavlja kontingentna činjenica da Hesperus jeste Fosferus? Pa, ona predstavlja činjenicu da *ona* zvezda koja uveče zauzima određen položaj na nebu jeste *ona* zvezda koja ujutru zauzima određeni položaj na nebu. Slično tome, kontingentna činjenica da Gaurisanker jeste Everest predstavlja činjenicu da ona planina koja je viđena iz tog i tog pravca sa Nepala jeste ona planina koja je viđena iz drugog pravca, sa Tibeta. Dakle, takva imena kao što su »Hesperus« i »Fosforus« mogu biti jedino skraćenice za opise. Izraz »Fosforus« mora da znači »ona zvezda viđena...«, ili (budimo oprezni, zato što se zaista pokazalo da se ne radi o zvezdi) »ono *nebesko telo* viđeno ujutru sa tog i tog mesta u to i to vreme« a ime »Hesperus« mora da znači »Ono nebesko telo viđeno uveče sa tog i tog mesta u to i to vreme«. Otuda – zaključuje Rasel – ako izraz »ime« želimo da sačuvamo za one stvari koje zaista imenuju objekt a da ga ne opisuju, jedina stvarno vlastita imena koja možemo imati jesu imena naših sopstvenih neposredno datih čulnih datosti, objekata o kojima imamo »neposredno znanje«. Jedina takva imena koja se u jeziku javljaju jesu demonstrativi kao »ovo« i »ono«. A lako se uočava kako se zahtev za nužnošću identiteta, shvaćen tako da se identiteti između imena izuzimaju od svake zamislive sumnje, zaista može osigurati jedino u slučaju demonstrativnih imena koja imenuju neposredne čulne datosti. Jer, jedino takvim slučajevima neki iskaz identiteta između dva različita imena jeste sasvim imun od kartezijanske sumnje. Rasel je ponekad dopuštao još neke stvari kao objekte neposrednog znanja, na primer, sopstveno »Ja«; tu se ne moramo upuštati u detalje. Drugi filozofi su (na primer, gospođa Markus u svom odgovoru, bar u verbalnoj raspravi koliko se sećam – ne znam da li je odgovor štampan, pa ovo možda ne bi trebalo njoj »etketirati«⁹) rekli: »Ako su imena stvarno samo etikete, prave etikete, onda bi nam dobar rečnik mogao kazati da li se radi o imenima istog objekta«. Imate jedan objekt *a* i jedan objekt *b* sa imenima »Džon« i »Džo«. Prema gospođi Markus, rečnik bi nam onda mogao reći da li su »Džon« ili »Džo« imena istog objekta. Svakako, ja ne znam šta bi idealni rečnici trebalo da čine, ali izgleda da uobičajena vlastita imena ne zadovoljavaju ovaj zahtev. U slučaju uobičajenih vlastitih imena vi sigurno možete baš empirijskim putem da otkrijete kako, recimo, Hesperus jeste Fosforus, mada ste drugačije mislili. Možete da sumnjate da Gaurisanker jeste Everest, ili da je Ciceron stvarno Tulije. Čak je i sada zamislivo da možemo otkriti kako smo pogrešno pretpostavljali da Hesperus jeste Fosforus. Možda su astronomi napravili grešku. Izgleda, dakle, da je ovo gledište pogrešno i da, ako pod imenom ne podrazumevamo neki veštački konstruisan pojam imena kakav je Raselov, nego vlastito ime u uobičajenom smislu, onda možemo imati kontingentne iskaze identiteta u kojima se javljaju vlastita imena; suprotno gledište izgleda očigledno pogrešno.

U novijoj filozofiji i mnogi drugi iskazi identiteta su bili istaknuti kao primeri kontingentnih iskaza identiteta, možda različiti od svih tipova koje sam dosad spomenuo. Jedan od njih je, na primer, iskaz »Toplota je kretanje molekula«. Prvo, pretpostavlja se

⁹ Trebalo bi. Videti njenu primedbu na strani 115, op.cit., u diskusiji koja je usledila nakon članka.

da je to otkrila nauka. Pretpostavlja se da su naučnici u svojim empirijskim istraživanjima otkrili (verujem i da jesu) kako je spoljna pojava koju zovemo »toplota« u stvari komešanje molekula. Drugi primer takvog otkrića jeste da je voda H₂O, a primeri su još da je zlato element sa takvim i takvim atomskim brojem, da je svetlost strujanje fotona, i tako dalje. U nekom smislu izraz »iskaz identiteta«, sve su ovo primeri iskaza identiteta. Smatra se dalje da su to očigledno kontingentni iskazi identiteta, baš zato što predstavljaju naučna otkrića. Konačno, moglo je da se ispostavi da toplota nije kretanje molekula. Bile su predlagane alternativne teorije toplote, na primer, kalorička teorija. Da su te teorije bile tačne, toplota ne bi bila kretanje molekula nego, umesto toga, neka supstanca koja prožima zagrejani objekt, nazvana »kalorička supstanca«. A to što se jedna teorija pokazala tačnom a druga netačnom tiče se toka nauke a ne neke logične nužnosti.

Dakle, ovde ponovo naizgled imamo još jedan jasan primer kontingentnog iskaza identiteta. Za njega se pretpostavlja da je veoma važan usled povezanosti sa problemom odnosa mentalnog i telesnog. Bilo je mnogo filozofa koji su hteli da budu materijalisti, i to materijalisti posebnog kova, danas poznatog pod nazivom »teorija identiteta«. Prema ovoj teoriji, izvesno mentalno stanje kao što je nečiji osećaj bola jeste identično sa izvesnim stanjem mozga te osobe (ili možda, prema nekim teoretičarima, sa stanjem čitavog njenog telo), u svakomslučaju, sa izvesnim materijalnim ili neurološkim stanjem njenog mozga ili tela. I tako, prema ovoj teoriji, moj osećaj bola u ovom trenutku, ako ga imam, bio bi identičan sa izvesnim stanjem u kome se nalaze moje telo ili moj mozak. Drugi su prigovorili da to ne može biti tako zato što, na kraju krajeva, možemo da zamislimo kako moj bol postoji čak i onda kada pretpostavljeno stanje tela ne postoji. Možemo da zamislimo kako uopšte nemam telo a da ipak osećam bol; ili, obrnuto, možemo da zamislimo kako moje telo postoji i u istom je tom stanju iako nema nikakvog bola. U stvari, zamislivo je da bi ono moglo biti u tom stanju čak i kada, takoreći, »u njemu« uopšte ne bi bilo svesti. Uobičajeni odgovor dopušta da bi se sve ovo moglo dogoditi, ali ne dokazuje da je to irelevantno za pitanje o identitetu određenog mentalnog i određenog fizičkog stanja. Ovaj identitet je, tvrdi se, samo još jedna kontingentna naučna identifikacija, slična identifikaciji toplote sa kretanjem molekula, ili vode sa H₂O. Baš kao što možemo da zamislimo toplotu bez ikakvog kretanja molekula, tako možemo da zamislimo jedno mentalno stanje bez ijednog stanja mozga koje bi mu odgovaralo. Ali, kao što prva činjenica ne ugrožava identifikaciju toplote sa kretanjem molekula, tako ni druga činjenica uopšte ne ugrožava identifikaciju jednog mentalnog stanja sa odgovarajućim stanjem mozga. U tom smislu su mnogi savremeni filozofi smatrali da je za naše teorijsko razumevanje problema odnosa mentalnog i telesnog veoma važno da mogu postojati takvi kontingentni iskazi identiteta.

Da kažem, konačno, šta *ja* nasuprot onome što izgleda da je slučaj ili onome šta drugi misle smatram. Mislim da su u oba slučaja, u slučaju imena i u slučaju teorijskih identifikacija, iskazi identiteta nužni a ne kontingentni. Odnosno, oni su nužni ukoliko su

istiniti; naravno, lažni iskazi identiteta nisu nužni. Kako bi neko mogao da brani jedno takvo gledište? Možda mi nedostaje potpun odgovor na ovo pitanje, iako sam uveren da je to gledište ispravno. Međutim da bih započeo sa jednim odgovorom, dopustite mi da napravim izvesne distinkcije koje bih želeo da iskoristim. Prva distinkcija je između *rigidnog* i *nerigidnog designatora*. Šta ovi termini znače? Kao primer nerigidnog designatora mogu da navedem izraz kao što je »pronalazač bifokalnih naočara«. Pretpostavimo da je Bendžamin Frenklin izumeo bifokalne naočare, tako da izraz »pronalazač bifokalnih naočara« designira ili referira na izvesnog čoveka, naime, na Bendžamina Frenklina. Ipak, lako možemo da zamislimo kako je svet bio drugačiji, kako bi u nekim drugim okolnostima neko drugi, a ne Bendžamin Frenklin došao do tog otkrića, pa bi u tom slučaju *ta osoba* bila ona koja je izumela bifokalne naočare. U tom smislu je, dakle, izraz »pronalazač bifokalnih naočara« nerigidan: u izvesnim okolnostima jedan čovek bi bio onaj koji je izumeo bifokalne naočare, u drugim okolnostima bi to bio drugi čovek. Za razliku od toga, uzmimo izraz »kvadratni koren iz 25«. Nezavisno od empirijskih činjenica možemo empirijski da dokažemo kako je kvadratni koren iz 25 u stvari broj 5, i to je nužno zato što smo ga dokazali matematički. Ako uopšte brojeve zamišljamo kao entitete (a pretpostavimo bar radi ovog predavanja da ih tko zamišljamo) onda izraz »kvadratni koren iz 25« nužno designira izvestan broj, broj 5. Takav izraz nazivam »rigidnim designatorom«. Neki filozofi misle da bilo ko uopšte upotrebljava pojmove rigidnog i nerigidnog designatora samom tim pokazuje da je zapao u izvesnu zbrku ili da nije obratio pažnju na izvesne činjenice. Šta zaista podrazumevam pod »rigidnim designatorom«? Podrazumevam termin koji designira isti objekt u svim mogućim svetovima. Da bismo se oslobodili jedne zbrke koja sigurno ne potiče od mene, formulaciju »mogao je da designira neki drugi objekt« ne upotrebljavam da bih ukazao na činjenicu da se jezik može drukčije upotrebljavati. Na primer, stanovnici ove planete su izraz »pronalazač bifokalnih naočara« uvek mogli da upotrebljavaju da bi pomoću njega referirali na čoveka koji je podmitio Hadlejberga. Ovo bi bilo slučaj, prvo, da ljudi na ovoj planeti nisu govorili srpskohrvatski nego neki drugi jezik koji se fonetski poklapa sa srpskohrvatskim, i drugo, da je u tom jeziku izraz »pronalazač bifokalnih naočara« značio »čovek koji je podmitio Hadlejberga«. Onda bi u njihovom jeziku taj izraz svakako referirao na bilo koju osobu koja je u toj protivčinjeničkoj situaciji zaista podmitila Hadlejberga. To nije ono što ja podraumevam. Ono što podrazumevam kada kažem da je izvestan opis mogao da referira na nešto drugo jeste da je u *našem* jeziku, onako kako ga *mi* upotrebljavamo pri opisivanju protivčinjeničkih situacija, mogao da postoji neki drugi objekt koji zadovoljava one deskriptivne uslove koje *mi* navodimo za referenciju. Tako, na primer, kada govorimo o drugom mogućem svetu ili o protivčinjeničkoj situaciji, mi izraz »pronalazač bifokalnih naočara« upotrebljavamo da bismo referirali na bilo koju osobu koja bi u toj protivčinjeničkoj situaciji izumela bifokalnenaočare, a ne na onu osobu koju bi ljudi u toj protivčinjeničkoj situaciji nazivali »pronalazačem bifokalnih naočara«. *Oni* su mogli da

govore neki drugi jezik koji se fonetski preklapa sa srpskohrvatskim i u kojem se izraz »pronalazač bifokalnih naočara« koristi na neki drugi način. Ja se ovde *ne* bavim tim pitanjem. Što se toga tiče, oni su mogli biti gluvi i nemi, ili uopšte nisu morali postojati ljudi. (Čak i da u toj situaciji nije bilo ljudi, još uvek je mogao postojati pronalazač naočara – Bog, ili Đavo.)

Nadalje, govoreći o pojmu rigidnog designatora ja ne bih pretpostavljao da objekt referencije mora da postoji u svim mogućim svetovima, to jest, da on mora nužno postojati. Neke stvari, možda matematički entiteti kao što su pozitivni celi brojevi, ako uopšte postoje, postoje nužno. Neki su smatrali da Bog u isti mah i postoji i nužno postoji; drugi, da On kontingentno postoji; treći, da On kontingentno ne postoji; i četvrti, da On nužno ne postoji.¹⁰ Sva četiri pokušaja su bila preduzeta. Ali, bilo kako bilo, koristeći pojam rigidnog designatora ja ne pretpostavljam da objekt na koji se referira nužno postoji. Jedino što podrazumevam je da u bilo kom mogućem svetu u kojem taj objekt *zaista* postoji, u bilo kojoj situaciji u kojoj *bi* taj objekt postojao, dati designator upotrebljavamo da bismo referirali na taj objekt. U situaciji u kojoj taj objekt ne postoji trebalo bi da kažemo kako designatoru nedostaje objekt referencije i kako objekt koji je tako designiran ne postoji.

Kao što sam rekao, mnogi bi filozofi sam pojam rigidnog designatora smatrali spornim. A prigovor koji se postavlja mogao bi se izložiti na sledeći način: pazite, vi govorite o situacijama koje su protivčinjeničke, to jest, o drugim mogućim svetovima. Ti su svetovi na kraju krajeva potpuno odvojeni od aktualnog sveta koji nije prosto još jedan mogući svet; on je aktuelan. Tako, pre nego što uopšte govorite, recimo, o takvom jednom objektu kao što je Ričard Nikson u drugom mogućem svetu, morate reći koji bi objekt u tom mogućem svetu *bio* Ričard Nikson. Pričamo o situaciji u kojoj *bi*, kao što biste *vi* rekli, Ričard Nikson bio član SDS. Član SDS o kojem govorite svakako je neko ko se po mnogim svojim osobinama puno razlikuje od Niksona. Čak i pre nego što možemo reći da li bi ovaj čovek bio Ričard Nikson ili ne, moramo da utvrdimo kriterijume identiteta kroz moguće svetove. U njima su sve vrste objekata sa osobinama različitim od onih koje ima bilo koji aktualni objekt. Neki od njih su slični Niksonu u nekim aspektima, drugi su mu slični u drugim aspektima. Pa koji je onda od tih objekata Nikson? Morali bismo imati kriterijum identiteta. A to pokazuje kako se sam pojam rigidnog designatora vrti u krugu. Pretpostavimo da izvestan broj označimo kao broj planeta. U tom slučaju, ako je, da tako kažem, to naš omiljeni način označavanja datog broja, u bilo kom mogućem svetu moraćemo da bilo koji broj koji je broj planeta poistovetimo sa brojem 9, koji je u aktualnom svetu broj planeta. Razni filozofi (na primer, Kvajn implicitno, a mnogi njegovi sledbenici eksplicitno) dokazuju da zbog toga ne možemo stvarno ni postaviti pitanje da li je neki designator rigidan ili nerigidan, pošto

¹⁰ Ako nema božanstva, a posebno ako je postojanje božanstva *nužno*, sporno je da li možemo upotrebiti »On« da bismo referirali na božanstvo. Upotreba tog izraza u tekstu mora biti shvaćena kao nedoslovna.

nam je prvo potreban neki kriterijum identiteta kroz moguće svetove. Neki su čak zastupali i ekstremno stanovište po kojem, budući da su mogući svetovi toliko odvojeni od našeg, ne možemo stvarno reći ni da li je bilo koji objekt u njima *isti* kao neki objekt koji sada postoji; možemo jedino reći da postoje neki objekti koji manje ili više liče na stvari iz aktualnog sveta. Ne bi, dakle, trebalo da govorimo o onome što bi bilo istinito o Niksonu u drugom mogućem svetu, već samo o tome koji bi Niksonovi »korespondenti« (to je izraz koji koristi Dejvid Luis)¹¹ u tom svetu postojali. U drugim mogućim svetovima neki ljudi imaju pse koji se zovu »Čekersi«. Ima raznih ljudi koji su Niksonu manje ili više slični, ali se ni za jednog od njih ne može reći da je nikson. Oni su jedino Niksonovi *korespondenti*, a vi birate onog koji je najverniji korespondent tako što uočavate koji od njih je, prema vašim omiljenim kriterijumima, najbližnji Niksonu. Ovakva gledišta su rasprostranjena i među braniocima kvantifikovane modalne logike i među onima koji je osporavaju. Izgleda mi da je u čitavoj ovoj priči metafora o mogućim svetovima shvaćena nekako isuviše ozbiljno. Kao da je »mogući svet« neka strana zemlja ili tamo negde neka daleka planeta. Kao da kroz teleskop nejasno vidimo razne aktere na toj dalekoj planeti. U stvari, gledište koje zastupa Dejvid Luis izgleda najprirodnije ukoliko se ova slika shvati doslovno. Niko na toj udaljenoj planeti ne može u striktnom smislu da bude identičan sa nekim ovde. Međutim, čak i ako bismo se mogli na neki čudesan način prebacivati i prenosti jednu istu osobu s planete na planetu, zaista bi nam bili potrebni neki epistemološki kriterijumi identiteta na osnovu kojih bismo mogli da kažemo da li je neko na toj dalekoj planeti ista osoba kao neko ovde.

Sve mi ovo izgleda kao potpuno pogrešno shvatanje stvari. Ono vodi gledištu po kojem bi protivčinjeničke situacije morale da budu čisto kvalitativno opisane. Tako ne bismo, na primer, mogli da kažemo: »Da je Nikson u dovoljnoj meri podmitio senatora X, on bi progurao Karsvela«, zato što se pritom referira na izvesne ljude, Niksona i Karsvela, i kaže se šta bi o njima bilo istinito u jednoj protivčinjeničkoj situaciji. Umesto toga moramo reći: »Da je čovek koji ima takav i takav razdeljak na kosi, i koji zastupa takva i takva politička uverenja, podmitio čoveka koji je bio senator i imao takve i takve ostale osobine, onda bi bio izabran čovek koji je bio sudija na Jugu i po mnogim drugim osobinama nalik Karsvelu«. Drugim rečima, protivčinjeničku situaciju moramo da opišemo čisto kvalitativno i zatim da se zapitamo: »Ako je data situacija koja uključuje ljude ili stvari sa takvim i takvim osobinama, ko je od tih ljudi Nikson (ili njegov korespondent), ko je od njih Karsvel, i tako dalje?«. Čini mi se da je to pogrešno. Ko nas sprečava da kažemo: »Nikson je mogao da progura Karsvela da je učinio izvesne stvari.«? Mi govorimo o *Niksonu* pitajući se šta bi u izvesnoj protivčinjeničkoj situaciji *o njemu* bilo istinito. Možemo reći sledeće: da je Nikson tako i tako postupio, izgubio bi na izborima od Hemfrija. Pobornici gledišta kojem se suprotstavljam upitali bi: »Da, ali kako znaš sa je čovek o kojem govoriš stvarno Nikson?«. To bi bilo zaista vemo teško

¹¹ David K. Lewis, »Counterpart Theory and Quantified Modal Logic«, *Journal of Philosophy* 65 (1968), pp.113 ff.

utvrditi kada biste na čitavu tu situaciju gledali kroz teleskop, ali to ovde ne činimo. Mogući svetovi nisu nešto u vezi sa čim bi se postavljalo takvo epistemološko pitanje. Pa ako jedino upotreba izraza »mogući svetovi« navodi na pomisao da se jedno takvo pitanje postavlja, ovaj izraz bi trebalo naprosto *odbaciti* i koristiti neki drugi, recimo »protvčinjениčka situacija«, koji možda manje dovodi u zabunu. Ukoliko kažemo: »Da je Nikson podmitio tog i tog senatora, progurao bi Karsvela«, u samom opisu navedene situacije *dato* je samo to da se radi o situaciju u kojoj govorimo o Niksonu, Karsvelu i izvesnom senatoru. A izgleda da se ne može ništa više prigovoriti tome što stipuliramo da govorimo o izvesnim *kvalitetima*. Oni koji brane suprotno gledište smatraju da je govor o izvesnim kvalitetima neproblematičan. Oni ne kažu: »Kako znamo da je ovo svojstvo (u drugom mogućem svetu) svojstvo crvenog?«. Međutim, oni smatraju da je govor o izvesnim *ljudima* problematičan. Ja pak ne vidim da je prvi slučaj manje sporan od drugog. Suprotan utisak proističe upravo iz ideje o mogućim svetovima kao svetovima koji tamo negde postoje, tamo veoma daleko, i vidljivi su jedino pomoću naročitog teleskopa. Gledište koje zastupa Dejvid Luis još je problematičnije. Prema Luisu, kada kažemo: »U izvesnim okolnostima Nikson bi progurao Karsvela«, stvarno podrazumevamo sledeće: »Neki čovek, ne nikson nego onaj koji mu je veoma sličan, progurao bi nekog sudiju, ne Karsvela nego onog koji je ovome veoma sličan«. Možda je to tačno, neki čovek veoma sličan Niksonu mogao je da progura nekog čoveka veoma sličnog Karsvelu. To ipak ne bi utešilo ni Niksona ni Karsvela, niti bi navelo Niksona da se uhvati za glavu i kaže: »Trebalo je da tako i tako postupam kako bi i Karsvel prošao«. Pitanje je da li je u izvesnim okolnostima sâm Nikson mogao da progura Karsvela. Zato mislim da prigovor počiva na pogrešnoj slici.

Umesto toga sasvim dobro možemo da govorimo o rigidnim i nerigidnim designatorima. Štaviše, imamo jednostavan intuitivan test za njih. Možemo reći, na primer, da je broj planeta mogao da bude drugačiji od stvarnog broja. Recimo, moglo je biti sedam planeta. Možemo reći da je pronalazač bifokalnih naočara mogao da bude neko drugi, a ne onaj ko ih je *stvarno* pronašao.¹² Ipak, ne možemo reći da je kvadratni koren iz 81 mogao da bude neki drugi broj a ne onaj koji zaista jeste, pošto taj broj mora da bude upravo 9. Ako ovaj intuitivan test primenimo na vlastita imena, kao što je recimo ime »Richard Nikson«, ona bi se intuitivno pokazala kao rigidni designatori. Prvo, čak i kad govorimo o protivčinjениčkoj situaciji u kojoj pretpostavljamo za Niksona da je učinio neke druge stvari, podrazumevamo da još uvek govorimo o samom Niksonu. Kažemo: »Da je Nikson podmitio izvesnog senatora, progurao bi Karsvela«, i podrazumevamo da pomoću imena »Nikson« i »Karsvel« još uvek referiramo na iste one ljude iz aktualnog sveta. A izgleda da ne možemo reći: »Nikson je moga da bude neki

¹² Neki filozofi smatraju da su, u engleskom, određeni opisi dvosmisleni, da ponekad »pronalažać naočara« rigidno označava onog čoveka koji je zaista izumeo naočare. Uz izvesne rezerve sklon sam da odbacim ovo gledište ukoliko se ono shvati kao jedna teza o engleskom jeziku (nasuprot nekom mogućem hipotetičkom jeziku), ali se ovde neću upuštati u raspravu o tom pitanju.

drugi čovek različit od onog koji je stvarno bio«, naravno, ukoliko ne govorimo metaforično: da je on mogao da bude drugačija *osoba* (ako verujete u slobodu volje i to da ljudi nisu po prirodi podmitljivi). U tom smislu iskaz bi ste mogli da smatrate istinitim, ali nikson nije u onom drugom doslovnom smislu mogao da bude različita osoba od osobe koja stvarno jeste, čak i ako je trideset sedmi predsednik Sjedinjenih Država mogao da bude Hemfri. Zato je izraz »trideset sedmi predsednik« nerigidan, dok je, kako izgleda, izraz »Nikson« rigidan.¹³

Pre nego što se vratim pitanju o iskazima identiteta, dopustite mi da povučem još jednu razliku. Ova razlika je zaista temeljna i uz to teško uočljiva. U novijim raspravama mnogi filozofi koji su se sporili oko značenja raznih kategorija istine uzimali su ove kao istovetne. Neki od onih koji ih poistovećuju dosta bučno ih zastupaju, dok drugi, kao Kvajn, kažu da su one u istoj meri besmislene. Ali ih obično ne razlikuju. To su kategorije kao »analitičko«, »nužno«, »apriorno«, i ponekad čak »izvesno«. Neću govoriti o svima, nego samo o pojmovima apriornosti i nužnosti. Oni se veoma često smatraju sinonimima. (Za mnoge filozofe verovatno se ne bi reklo da ih smatraju sinonimima; oni ih prosto *upotrebljavaju* kao uzajamno zamenljive termine.) Ja želim da ih razlikujem. Šta podrazumevamo kada neki iskaz nazivamo *nužnim*? Podrazumevamo prosto to da je, prvo, taj iskaz istinit, i drugo, da ono što se u njemu tvrdi nije moglo biti drugačije. Kada za nešto kažemo da je *kontingentno* istinito, podrazumevamo da su stvari, mada su takve kakve su, mogle da budu drugačije. Ako bismo ovu distinkciju hteli da smestimo u neku oblast filozofije, trebalo bi da je smestimo u metafiziku. Nasuprot tome postoji pojam *apriorne istine*. Za apriornu istinu se pretpostavlja da je ona koja može biti *saznata* kao istina nezavisna od sveg iskustva. Zapazite da ovo u sebi ili po sebi ništa ne kaže o svim mogućim svetovima ukoliko se ta dopuna ne unese u definiciju. Sve što se kaže je to da ona može biti saznata kao istina koja se tiče aktualnog sveta, nezavisno od sveg iskustva. Možda bi se na osnovu neke filozofske argumentacije, iz toga što nezavisno od iskustva znamo da je nešto istinito za aktualni svet moglo izvesti da to mora takođe da bude istinito za sve moguće svetove. Ali, da bi se to utvrdilo potreban je neki filozofski argument. Dakle, ako bi ovaj pojam trebalo smestiti u neku oblast filozofije, onda on spada ne u metafiziku nego u epistemologiju. On se tiče načina na koji za neke stvari možemo znati da su stvarno istinite. Naravno, moguće je da bilo šta što je nužno ujedno i *saznatljivo a priori*. (Usput rečeno, valja zapaziti da tako definisan pojam

¹³ Ono što bih zaista želeo da istaknem jeste da, uprkos nekim shvatanjima, ova navodna dosmislenost ne može da zameni raselovski pojam opsega opisa. Uzmimo rečenicu »Broj planeta je mogao biti paran«. Ova rečenica se očito može protumačiti tako da izražava istinu; da je bilo osam planeta, broj planeta bi bio nužno paran. Ipak, bez razlikovanja opsega, i »referencijalno« (rigidno) i nerigidno tumačenje datog opisa učinilo bi ovaj iskaz lažnim. (Pošto je planeta devet, rigidno tumačenje bi dovelo do lažnog iskaza da je devet moglo biti nužno paran broj.)

»Rigidno« tumačenje je ekvivalentno raselovskom primarnom javljanju; nerigidno – najužem opsegu (neki koji slede Donelana su, možda u širem smislu reči, zvali ovo tumačenje »atributivnom« upotrebom opisa). Mogućnost nekih srednjih opsega je u tom slučaju zanemarena. U datom slučaju, ako je tumačenje »□(broj planeta je paran)«, onda opseg opisa »□(broj planeta je paran)« nije ni najširi ni najuži mogući.

apriorne istine u sebi sadrži *drugu* modalnost: takva istina *može* biti saznata nezavisno od sveg iskustva. On je malo složeniji zato što je prisutna duplirana modalnost.) Nemam vremena za detaljnije istrživanje ovih pojmova, ali ono što odmah možemo da uočimo jeste da ova dva pojma nikako nisu trivijalno ista. Ako su istog opsega, potreban je neki filozofski argument da se to utvrdi. U obliku u kojem su formulisani, oni spadaju u različite oblasti filozofije. Jedan od njih se tiče *znanja*, toga šta može biti na određene načine saznato o aktualnom svetu. Drugi se tiče *metafizike*, toga kakav bi svet mogao da bude: pod pretpostavkom da je takav kakav je, da li je u određenim aspektima mogao da bude drugačiji? Ja pak smatram da su ove dve klase u potpunosti odvojene. Ali, ovde je potrebno reći sledeće: Da li sve što je nužno jeste saznatljivo ili saznato *a priori*? Pogledajmo naredni primer: Goldbahovu (Goldbach) pretpostavku. U njoj se tvrdi da je svaki parni broj zbir dva prosta broja. To je matematički iskaz, i ako je uopšte istinit on mora da je nužan. Svakako, mada je svaki parni broj zbir dva prosta broja, ne bi se moglo reći da je mogao postojati neki dodatni broj koji bi bio paran a da nije zbir dva prosta broja. Šta bi to značilo? S druge strane, odgovor na pitanje da li svaki parni broj stvarno *jeste* zbir dva prosta broja nije poznat i zasad nemamo nikakav metod da ga utvrdimo. Otuda mi zasigurno ne znamo ni *a priori* ni *a posteriori* da je svaki paran broj zbir dva prosta broja. (U redu, možda imamo neko svedočanstvo u tome što ni jedan protivprimer nij nađen.) Mi ipak ne znamo *a priori* da je svaki parni broj zbir dva prosta broja. Ali, naravno, definicija samo kaže »može biti saznato nezavisno od iskustva«, pa bi neko mogao reći da ako je Goldbahova pretpostavka istinita, mogli bismo je znati nezavisno od iskustva. Teško je uvideti šta ovo tvrđenje tačno podrazumeva. Možda je tako. Možda podrazumeva da bismo pretpostavku mogli da *dokažemo* ukoliko je istinita. Ovo tvrđenje je svakako pogrešno ako se generalno primeni na matematičke iskaze, a mi moramo da radimo unutar nekog utvrđenog sistema. To je Godel (Gödel) dokazao. Čak i ako podrazumevamo »intuitivni dokaz uopšte«, moglo bi se baš desiti (ovo je gledište bar toliko jasno i verovatno koliko i prethodno) da, mada je iskaz istinit, za ljudski um ne postoji nikakav način na koji bi ga ikada mogao dokazati. Naravno, jedan način na koji bi jedan *beskonačni* um bio u stanju da ga dokaže jeste da pregleda svaki prirodni broj jedan po jedan i proverih ih. Razume se da bi u ovom smislu iskaz možda mogao biti saznat *a priori* ali jedino od strane jednog beskonačnog uma, što vodi drugim složenim pitanjima. Ne bih se upuštao u razmatranje pitanja o zamislivosti vršenja jednog beskonačnog broja akata kao što je pregledavanje brojeva jednog po jednog. Mnogo je filozofskih dela o tome napisano. U nekima se tvrdi da je to logički nemoguće, u drugima da je logički moguće; u nekima se priznaje da je odgovor nepoznat. Glavno je da nije trivijalno da neki iskaz koji je nužan samim tim može da bude saznat *a priori*. Da bi smo utvrdili da može biti na taj način saznat potrebno je detaljno razjašnjenje. Tako se pokazuje da čak i ako je sve što je nužno ujedno u izvesnom smislu i apriorno, to ne bi trebalo smatrati nečim što trivijalno sledi iz definicije. Reč je o supstantivnoj filozofskoj tezi koja iziskuje razadu.

Drugi primer koji bi neko mogao da ponudi povezan je sa problemom esencijalizma. Ovde je govornica. Pitanje koje je u filozofiji često ponavljano glasi: Koja su njena suštinska svojstva? Osim onih trivijalnih svojstava kao što je identičnost samom sebi, koja su svojstva takva da ih ovaj objekt mora imati ukoliko uopšte postoji,¹⁴ odnosno takva da ako ih objekt ne bi imao ne bi ni bio ovaj objekt?¹⁵

Jedno suštinsko svojstvo ove govornice bi, na primer, moglo da bude to što je napravljena od drveta a ne od leda. Uzmimo samo slabie tvrđenje da ona nije napravljena od leda. Za naše potrebe i ono će biti dovoljno jako, možda i jednako dramatično. Pretpostavimo da je ova govornica zaista napravljena od drveta. Da li je ova govornica od kako postoji mogla biti napravljena od leda, recimo od zamrznute vode uzete iz Temze? Ima se snažan osećaj da *nije* mogla, mada je neko mogao stvarno mogao da napravi jednu govornicu od vode iz Temze, zaleđene nekim procesom i postavljene upravo ovde namesto ove govornice. Da je neko tako učinio napravio bi svakako *jedan drugi* objekat. To ne bi bila *baš ova govornica*, pa ne bismo imali slučaj u kojem je baš ova ovde govornica bila napravljena od leda, odnosno od vode uzete iz Temze. Pitanje da li bi ona mogla kasnije, recimo za jedan minut, da se pretvori u led drugačije je. Izgleda, dakle, da ako je u ovakvom primeru tačna pretpostavka (a branioci esencijalizma su smatrali da je tačna) kako ova govornica nije mogla da bude napravljena od leda, onda bismo u bilo kojoj protivčinjeničkoj situaciji u kojoj bismo uopšte rekli da ova govornica postoji morali takođe da kažemo da ona nije napravljena od vode uzete iz Temze i zamrznute. Neki su, naravno, odbacivali kao besmislen bilo koji takav pojam suštinskog svojstva. Obično zato što (mislim da bi to, na primer, rekako Kvajn) su smatrali kako on zavisi od pojma identiteta kroz moguće svetove koji je i sam besmislen. Pošto sam ovo gledište već odbacio, njime se neću baviti. Možemo da govorimo *baš o ovom objektu* i o tome da li je on mogao da ima izvesna svojstva koja u stvari nema. Na primer, on je čak i u ovom

¹⁴ Ova definicija predstavlja uobičajenu formulaciju ideje o suštinskom svojstvu, ali se za samo postojanje mora napraviti izuzetak; prema datoj definiciji, postojanje bi bilo suštinsko u trivijalnom smislu. Postojanje bi trebalo da smatramo suštinskim svojstvom jednog objekta jedino ukoliko taj objekt nužno postoji. Možda ima i drugih naročitih svojstava, uključujući postojanje, u vezi sa kojim bi se datoj definiciji na sličan način moglo prigovoriti. (Za ovo zapažanje dugujem zahvalnost Majklu Sloutu (Michael Sloute).)

¹⁵ Dva dela rečenice uz koju ide fusnota pružaju ekvivalentne definicije pojma suštinskog svojstva, pošto » $\Box(Fx \wedge (x=a) \Rightarrow Fa)$ « jeste ekvivalentno sa » $\Box(x)(\neg Fx \Rightarrow x \neq a)$ «. Ipak, druga formulacija je poslužila kao moćni mamac u prilog teoriji o »identifikaciji kroz moguće svetove«. Jer, ona sugeriše da uzimamo »jedan objekt b u drugom mogućem svetu« i proveravamo da li je moguće poistovetiti ga sa a postavljajući pitanje da li mu nedostaje bilo koje od suštinskih svojstava objekta a. Dopustite mi da istaknem kako, mada je neko suštinsko svojstvo (trivijalno) svojstvo bez kojeg jedan objekt ne može biti a, nikako ne sledi da suštinska čisto kvalitativna svojstva objekta a zajedno čine dovoljan uslov da se bude a, niti sledi da su *bilo koji* čisto kvalitativni uslovi dovoljni za neki objekt da bude a. Dalje, čak i ako možda postoje nužni i dovoljni kvalitativni uslovi za to da neki objekt bude Nikson, još uvek bi bilo malo opravdanja da se zahteva čisto kvalitativan opis svih protivčinjeničkih situacija. Možemo se zapitati da li je Nikson mogao da bude demokrata a da se ne upuštamo u ove pojedinosti.

trenutku mogao da se nalazi u drugoj sobi a ne u ovoj u kojoj se stvarno nalazi, ali nije mogao od samog početka da bude napravljen od zamrznute vode.

Ako je esencijalističko gledište ispravno, ono to može biti jedino ukoliko jasno razlikujemo, sa jedne strane, pojmove aposteriorne i apriorne istine, i s druge strane, pojmove kontingentne i nužne istine. Jer, mada je nužan iskaz da ovaj sto, ukoliko uopšte postoji, nije bio napravljen od leda, on svakako nije nešto što *a priori*. Ono što znamo jeste da, prvo, govornice obično nisu napravljene od leda – one su obično napravljene od drveta. Ovo izgleda kao drvo. Nije hladno, a verovatno bi bilo da je napravljeno od leda. Dakle, zaključujem, verovatno nije napravljeno od leda. Tu je čitav moj sud *a posteriori*. Mogao bih da otkrijem kako sam na neki dovtljiv način obmanut i da je, u stvari ova govornica napravljena od leda. Ipak, ono što tvrdim jeste da, pod uslovom da je stvarno napravljena ne od leda nego od drveta, ne možemo zamisliti da je ona u izvesnim okolnostima mogla biti napravljena od leda. Zato moramo reći da iako ne možemo znati *a priori* da li je ovaj sto napravljen od leda ili ne, pod uslovom da nije napravljen od leda *nužno* je da nije napravljen od leda. Drugim rečima, ako je p iskaz da ova govornica nije napravljena od leda, pomoću apriorne filozofske analize znamo neki kondicionalni iskaz oblika »ako p, onda nužno p«. Ako sto nije napravljen od leda, nužno je da nije napravljen od leda. Na drugoj strani, onda, pomoću empirijskog istraživanja znamo da p, *antecedens* kondicionala, jeste istinit – da ovaj sto nije napravljen od leda. Pomoću *modus ponensa* možemo da zaključimo:

$$p \Rightarrow \Box p$$
$$p$$

$$\Box p$$

Zaključak ($\Box p$) je da je nužno da ovaj stao nije napravljen od leda, i taj zaključak je saznat *a posteriori*, pošto je jedna od premisa iz kojih je izveden aposteriorna. Pojam suštinskih svojstava možemo, dakle, da branimo jedino razlikujući pojmove apriorne i nužne istine; a ja branim pojam suštinskih svojstava.

Vratimo se pitanju o identitetu. U vezi sa iskazom »Hesperus je Fosforus«, ili iskazom »Ciceron je Tulije«, do njih možemo doći empirijskim istraživanjem i može se pokazati da su naša empirijska verovanja pogrešna. Zato – obično se dokazuje – takvi iskazi moraju biti kontingentni. Neki su se opredelili za drugu stranu novčića smatrajući: »Usled izloženog argumenta o nužnosti, iskaz identiteta između imena moraju biti saznatljivi *a priori*, dakle, po svoj prilici jedino imena veoma osobene kategorije stvarno funkcinisu kao imena; ostalo su prividna imena, prikriveni opisi, ili nešto slično. Ipak, izvesnu veoma usku klasu iskaza identiteta znamo *a priori*, i to oni iskazi koji uključuju prava imena«. Ako prihvatimo distinkcije koje sam povukao, nismo obavezni ni na jedan od tih zaključaka. Možemo da smatramo da izvesni iskazi identiteta između imena,

premda su često saznati *a posteriori* možda nisu saznatljivi *a priori*, ukoliko su istiniti stvarno jesu nužni. Imamo, dakle, izvestan prostor za ovo gledište. Ali, naravno, imati prostor za njega ne znači i da bi trebalo da ga usvojimo. Pogledajmo zato na čemu bismo ga mogli zasnovati. Prisetimo se prvo zapažanja da su, izgleda, vlastita imena rigidni designatori, kao kada koristimo ime »Nikson« da bismo govorili o izvesnom čoveku čak i u protivčinjeničkoj situaciji. Ukoliko kažemo: »Da Nikson nije napisao pismo Seksbiju, možda bi progurao Karsvela«, pomoću ovog iskaza govorimo o Niksonu, Seksbiju i Karsvelu, o istim onim ljudima iz aktualnog sveta i o onome što bi im se desilo u izvesnim protivčinjeničkim okolnostima. Ako imena jesu rigidni designatori, onda se ne postavlja pitanje da li je identitet nužan, zato što će »a« i »b« rigidno označavati izvesnog čoveka ili stvar *x*. U tom slučaju čak i u svakom mogućem svetu i *a* i *b* će referirati na isti taj objekt *x*, i ni na koji drugi, pa neće biti situacije u kojoj bi *a* molo da ne bude *b*. To bi morala da bude situacija u kojoj ovaj objekt, koji sada takođe nazivamo »*x*«, ne bi bio identičan samom sebi. Ne može, dakle, postojati situacija u kojoj Ciceron ne bi bio Tulije, ili u kojoj Hesperus ne bi bio Fosforus.¹⁶

Osim poistovećivanja nužnosti i apriornosti, šta je još ljude podstaklo da misle drugačije? Dve stvari su ih na to mogle podstaći.¹⁷ Neki ljudi su skloni da iskaze identiteta smatraju metalingvističkim iskazima, da iskaz »Hesperus je Fosforus« poistovete sa metalingvističkim iskazom »Hesperus« i »Fosforus« su imena istog nebeskog tela«. A to, naravno, može biti lažan iskaz. Iskaze »Hesperus« i »Fosforus« smo mogli da upotrebljavamo kao imena za *dva* različita nebeska tela. Ali, to svakako nema nikakve veze sa nužnošću identiteta. U istom smislu je i » $2+2=4$ « moglo biti lažno. Izrazi » $2+2$ « i » 4 « su mogli biti korišćeni za referiranje na dva različita broja. Možemo, na primer, da zamislimo jezik u kojem su »+«, » 2 « i »= 4 « bili upotrebljeni na standardan način, ali je » 4 « bilo upotrebljeno kao ime za, recimo, kvadratni koren iz -1 , koji bismo zvali »*i*«. U tom slučaju bi » $2+2=4$ « bilo lažno«, pošto 2 plus 2 nije jednako kvadratnom korenu iz -1 . Međutim, to nije ono što želimo. Ne bismo hteli prosto da kažemo kako bi izvestan iskaz, koji u stvari koristimo da bismo izrazili nešto što je istinito, mogao da izražava nešto lažno. Hteli bismo da taj izraz upotrebljavamo na *naš* način i da vidimo da

¹⁶ Ja se, dakle, slažem sa Kvajnom da »Hesperus je Fosforus« jeste (ili može biti) empirijsko otkriće; sa Markusovom, da je nužno. Prema izloženom stanovištu, i Kvajn i Markusova greše zbog toga što poistovećuju epistemološka i metafizička pitanja.

¹⁷ Obe sledeće konfuzije, posebno druga, povezane su sa brkanjem metafizičkog pitanja o nužnosti iskaza »Hesperus je Fosforus« i epistemološkog pitanja o njihovoj apriornosti. Jer, ako je Hesperus identifikovan posredstvom njegovog položaja na nebu uveče, a Fosforus posredstvom njegovog položaja na nebu ujutru, neki istraživač bi mogao unapred da zna, pre empirijskog istraživanja, da Hesperus jeste fosforus jedino ukoliko isto telo zauzima položaj *x* uveče i *y* ujutru. Međutim, apriorna je materijalna ekvivalentnost dva iskaza ne implicira njihovu striktnu (nužnu) ekvivalentnost. (Ista zapažanja važe i za slučaj toplote i molekularnog kretanja.) Slična zapažanja se u izvesnoj meri mogu primeniti i na odnos između iskaza »Hesperus je Fosforus« i »Hesperus« i »Fosforus« imenuju istu stvar«. Zbrka koja takođe na delu jeste, svakako, brkanje onoga što bismo *mi* rekli o jednoj protivčinjeničkoj situaciji i toga kako bi tu situaciju opisali ljudi koji se nalaze *u* njoj; i ova konfuzija je po svoj prilici povezana sa brkanjem apriornosti i nužnosti.

li bi mogao da bude lažan. Učinimo to. Na šta ljudi pomišljaju? Oni kažu: »Pazite, Hesperus je mogao da ne bude Fosforus. Ovde ju ujutru i uveče bila viđena izvesna planeta; tek se kasnije kao empirijska činjenica ispostavilo da se radi o jednoj istoj planeti. Da su se stvari ispostavile drugačije, bile bi to dve različite planete, ili dva različita nebeska tela. Kako onda možete reći da je takav iskaz nužan?«

Oni pod time mogu da podrazumevaju dve stvari. Prvo, mogu da podrazumavaju da mi ne znamo *a priori* da li je Hesperus Fosforus. Sa ovim sam se već složio. Drugo, mogu da podrazumevaju da stvarno mogu zamisliti okolnosti za koje bi rekli da predstavljaju okolnosti u kojima Hesperus ne bi bio Fosforus. Upotrebljavajući ove izraze kao *imena* planeta, razmislimo koje bi to okolnosti bile. Na primer, moglo je da se desi da se Venera zaista pojavljuje u zoru na istom onom položaju na kojem je vidamo, ali da se, s druge strane, na onom položaju koji zauzima uveče umesto nje pojavljuje Mars. Ovo je protivčinjenička situacija pošto se Venera stvarno nalazi na tom položaju. Neko takođe može da zamisli kako bi u ovom protivčinjeničkom mogućem svetu Zemlja bila naseljena ljudima koji koriste imena »Fosforus« za Veneru u jutarnjem položaju i »Hesperus« za Mars u večernjem položaju. Sve je ovo u redu, ali, da li bi to bila situacija u kojoj Fosforus nije Hesperus? Naravno, to je situacija u kojoj bi ti ljudi istinito mogli reći: »Hesperus nije Fosforus«. Ipak, trebalo bi da stvari opišemo našim jezikom, ne njihovim. Opišimo ih onda našim jezikom. Kako bi onda stvarno moglo da se desi da se Venera uveče ne javlja na tom položaju? Recimo da postoji neka kometa koja svake večeri leti uokolo i pomalo izmeni stvari. (Bila bi to zamisao koja je u naučnom duhu i veoma je jednostavna. Zaista, ne baš isuviše jednostavna – veoma je teško stvarno zamisliti nešto takvo.) Baš se tako dešava da ona nailazi svake večeri i stvari se malo izmene. Mars se pomeri na Venerin položaj, a onda se pod uticajem komete sve ujutru vrati u normalan položaj. Razmišljajući o ovoj planeti koju sada nazivamo »Fosforus«, šta bismo rekli? Pa, možemo da kažemo da prolazi kometa i da pomera planetu Fosforus tako da ova ne zauzima onaj položaj koji uveče normalno zauzima. Ako to i kažemo i stvarno upotrebimo »Fosforus« kao ime planete, onde moramo reći da u takvim okolnostima Fosforus uveče ne bi bio na položaju na kojem smo ga mi u stvari videli; ili drukčije rečeno, Hesperus uveče ne bi bio na položaju na kojem smo ga mi u stvari videli. Mogli bismo reći da u takvim okolnostima Hesperus ne bismo zvali »Hesperus« zato što bi Hesperus zauzimao drugi položaj. Međutim, to još uvek ne bi Fosforus učinilo različitim od Hesperusa. Umesto toga, desilo bi se to da je Hesperus na različitom položaju od onog na kojem je stvarno, i možda ne na takvom položaju na kojem bi ga ljudi nazvali »Hesperus«. Ali, to ne bi bila situacija u kojoj Fosforus ne bi bio Hesperus.

Uzmimo drugi primer koji bi mogao da bude jasniji. Pretpostavimo da neko koristi ime »Tulije« da bi referirao na rimskog govornika koji je razotkrio Katalinu, a ime »Ciceron« da bi referirao na čoveka čija je dela morao da proučava učeći latnski u trećem razredu gimnazije. Naravno, on možda ne zna unapred da je pisac tih dela isti onaj čovek koji je razotkrio Katalinu, pa je to kontingentan iskaz. Međutim, činjenica da je ovaj

iskaz kontingentan ne bi trebalo da nas navede na pomisao kako iskaz da Ciceron jeste Tulije, ako je istinit (a stvarno je istinit), jeste kontingentan. Pretpostavimo, na primer, da je Ciceron zaista razotkrio Katalinu, ali je smatrao da je ovaj politički uspeh toliko veliki da se uopšte ne mora upuštati u pisanje bilo kojih dela. Da li bismo rekli kako bi to bile okolnosti u kojima on ne bi bio Ciceron? Izgleda mi da je odgovor odrečan, da bismo smo umesto toga rekli kako u takvim okolnostima Ciceron ne bi napisao nijedno delo. Nije nužno svojstvo Cicerona – kao senka koja čoveka prati – da je napisao izvesna dela. Lako možemo da zamislimo situaciju u kojoj Šekspir ne bi napisao Šekspirova dela, ili situaciju u kojoj Ciceron ne bi napisao Ciceronova dela. Po svoj prilici je slučaj da mi *fiksiramo referenciju* izraza »Ciceron« koristeći neki deskriptivni izraz kao što je izraz »autor ovih dela«. Ali, kada smo jednom ovu referenciju fiksirali, onda ime »Ciceron« upotrebljavamo *rigidno* da bismo označili onog čoveka kojeg smo u stvari identifikovali posredstvom toga što je autor ovih dela. Ne upotrebljavamo ga da bismo označili bilo koga ko bi umesto Cicerona napisao ova dela, kada bi ih neko drugi napisao. Moglo se desiti da čovek koji je napisao ova dela nije bio onaj koji je razotkrio Katalinu. Ova dela mogao je da napše Kasije. Ipak, tada ne bismo rekli da bi Ciceron bio Kasije ukoliko ne bismo govorili na jedan veoma neodređen i metaforičan način. Rekli bismo da Ciceron ne bi napisao ova dela koja smo možda koristili da bi smo ga identifikovali i po tome poznavali, i da bi ih umesto njega napisao neko drugi, recimo Kasije.

Takvi primeri ne pružaju osnov za mišljenje da su iskazi identiteta kontingentni. Naći u njima takav osnov znači pogrešno protumačiti relaciju između *imena* i *opisa upotrebljenog za fiksiranje njegove referencije*, shvatiti ih kao *sinonime*. Čak i ako fiksiramo referenciju takvog imena kao što je »Ciceron« tako što ćemo reći da je to onaj čovek koji je napisao takva i takva dela, kada u sklopu govora o protivčinjeničkim situacijama govorimo o Ciceronu, mi onda ne govorimo o bilo kom čoveku koji *bi* u takvi protivčinjeničkim situacijama napisao takva i takva dela, nego pre o Ciceronu koga smo identifikovali pomoću kontingentnog svojstva da je on čovek koji je stvarno, to jest, u aktualnom svetu, napisao izvesna dela.¹⁸

¹⁸ Ako se u vezi sa ovom govornicom neko protivi pa kaže kako se nakon svega *moglo pokazati* da je ona napravljena od leda, što znači da je ona mogla biti napravljena od leda, odgovorio bih da je ono što on stvarno misli to da je *nwka govornica* mogla da izgleda baš kao ova i mogla je biti postavljena na isto mesto kao ova, a da je ipak napravljena od leda. Ukratko, ja sam u odnosu na *jednu govornicu napravljenu od leda* mogao da budem u *istoj epistemološkoj situaciji* kao što je ova u kojoj sam u odnosu na *ovu govornicu*. U glavnom tekstu dokazivao sam da se isti odgovor može dat onome ko ističe da bi Hesperus mogao da ne bude Fosforus, ili da bi Ciceron mogao da ne bude Tulije. Ovde je onda pojam »korespondenta« na mestu. Jer, od leda nije isklesan ovaj sto, nego njegov epistemički »korespondent«. Nije reč o Hesperusu-Fosforusu-Veneri, nego o dva korespondenta u dve odvojene uloge koje Venera stvarno igra (o ulogama Večernjače i Zornjače), a oni nisu istovetni. Upravo usled ove činjenice ne radi se o *ovom stolu* kao onom koji bi mogao da bude napravljen od leda. Iskazi o modalnim svojstvima *ovog stola* nikada ne referiraju na korespondente. Ipak, ako neko pobrka epistemološke i metafizičke probleme, naći će se upravo na putu ka teoriji korespondenata koju su zasutpali Luis i ostali.

Nadam se da je na malom broju primera ovo u dovoljnoj meri jasno. U stvari, ja sam pretpostavljao nešto za šta zaista ne verujem da je, uopšteno govoreći, istinito. Pretpostavimo da stvarno fiksiramo referenciju jednog imena pomoću nekog opisa. Ako to i učinimo, time ime ne činimo *sinonimnim* sa tim opisom, nego, umesto toga, to ime upotrebljavamo *rigidno* da bismo referirali na tako imenovani objekt, čak i u govoru o protivčinjeničkim situacijama u kojima imenovana stvar ne bi zadovoljila dati opis. Smatram da je ovo zaista tačno za one slučajeve imenovanja u kojima je referencija fiksirana pomoću opisa. A pod time ne podrazumevam samo ono što kaže Serl: »Referenciju fiksira ne pojedinačan opis, nego pre svežanj ili porodica sovjstava«. Mislim da se svojstva u ovom smislu *uopšte* ne koriste. Ipak, nemam vremena da se u to upuštam. Zato pretpostavimo da je bar polovina ovih preovlađujućih gledišta tačna, da referencija jeste fiksirana opisima. Čak i kada bi to bilo tačno, ime ne bi bilo sinonimno da opisom nego bi se koristilo za *imenovanje* objekta koji izdvajamo putem kontingentne činjenice da on zadovoljava izvestan opis. I tako, čak i ako možemo da zamislimo slučaj u kojem čovek koji je napisao ova dela ne bi bio onaj koji je razotkrio Katalinu, ne bi trebalo da kažemo kako bi to bio slučaj u kojem Ciceron ne bi bio Tulije. Trebalo bi da kažemo kako je to slučaj u kojem ova dela nije napisao Ciceron, nego pre Kasije. A identičnost Cicerona i Tulija još uvek važe.

Vratio bih se sada slučaju toplote i kretanju molekula. Ovo je svakako slučaj kontingentnog identiteta. Novija filozofija je to isticala i isticala. Dakle, ako je to slučaj kontingentnog identiteta, u kojim okolnostima bi iskaz o njemu bio lažan. Što se tiče tog iskaza, smatram da one okolnosti koje filozofi naizgled imaju na umu (kao okolnosti u kojima bi taj iskaz bio lažan) u stvari nisu takve okolnosti. Naravno, prvo se dokazuje da je sud »Toplota je kretanje molekula« *a posteriori*; naučno istraživanje je moglo da ima drugačiji ishod. Kao što sam ranije rekao, ovo uopšte ne pokazuje da taj sud nije nužan – bar ukoliko sam ja u pravu. Ali, ovde ljudi svakako imaju na umu veoma specifične okolnosti u kojima bi, bar tako oni misle, sud da je toplota kretanje molekula bio lažan. Koje bi to okolnosti bile? Neko bi ih mogao izvesti iz činjenice da smo empirijskim putem otkrili kako je toplota kretanje molekula. Kako se to dogodilo? Šta smo prvo otkrili kada smo otkrili da je toplota kretanje molekula? Postoji izvestan spoljni fenomen koji možemo da osetimo čulom dodira, i on u nama izaziva jedan oset koji nazivamo »osetom toplote«. Zatim otkrivamo da je taj spoljni fenomen koji izaziva ovaj oset (koji osećamo čulom dodira) u stvari komešanje molekula u objektu koji dodirujemo, veoma intenzivno komešanje molekula. Dakle – neko bi mogao da pomisli – da bismo zamislili situaciju u kojoj toplota ne bi bila kretanje molekula, potrebno je samo da zamislimo situaciju u kojoj bismo imali isti taj oset izazvan nečim drugim a ne kretanjem molekula. Slično tome, ukoliko bismo hteli da zamislimo situaciju u kojoj svetlost nije strujanje fotona, mogli bismo da zamislimo situaciju u kojoj bismo imali potpuno iste osete nečeg drugog, nečeg što izaziva ono što nazivamo vizuelnim iskustvima, a da to ne postiže putem strujanja fotona. Kako bismo ovo učinili uverljivijim, ili kako bismo videli i drugu

stranu medalje, možemo takođe da razmotrimo i situaciju u kojoj smo zainteresovani za kretanje molekula, ali u kojoj takvo kretanje kod nas ne izaziva oset toplote. Moglo se takođe dogoditi i da smo mi, ili bar bića koja naseljavaju ovu planetu, tako napravljeni da, recimo, porast kretanja molekula u nama ne izaziva ovaj oset nego, naprotiv, isti taj oset biva izazvan usporavanjem molekula. To bi bila situacija (bar bi neko tako mogao da pomisli) u kojoj toplota ne bi bila kretanje molekula, ili, još tačnije, u kojoj temperatura ne bi bila srednja molekularna kinetička energija.

Ipak mislim da to ne bi bio slučaj. Razmislimo opet o toj situaciji. Prvo, razmislimo o njoj kao da je u aktualnom svetu. Zamislimo da je upravo sada ovaj svet zaposela nekolicina Marsovaca koji pri dodiru leda, u kojem je kretanje molekula sporo, imaju isti onaj oset koji mi nazivamo »osetom toplote«, i koji, kada stave ruku blizu vatre koja uzrokuje israzito komešanje molekula, ne dobijaju oset toplote (možda, u stvari, dobijaju upravo suprotan oset). Da li bismo rekli: »Da, pa to dovodi u pitanje da li je toplota kretanje molekula, zato što postoje ovi drugi ljudi koji ne dobijaju isti oset«? Očigledno ne, niti bi neko tako mislio. Umesto toga rekli bismo da Marsovci pri dodiru nečeg hladnog nekako imaju isti oset koji mi dobijamo kada dodirujemo nešto toplo. Međutim, razmislimo sada o protivčinjeničkoj situaciji.¹⁹ Pretpostavimo da je Zemlja od samog početka bila nastanjena takvim stvorenjima. Zamislimo prvo da nije naseljana nikakvim stvorenjima; u tom slučaju ne bi bilo nikoga ko bi osećao toplotu. Ipak ne bismo rekli da u takvim okolnostima nužno ne bi bilo toplote. Rekli bismo da je toplota mogla da postoji, na primer, kada bi bilo vatre koja bi zagrejala vazduh.

Pretpostavimo da se zakoni fizike nisu puno razlikovali: vatra zaista zagreva vazduh. U tom slučaju postojala bi toplota iako naokolo ne bi bilo stvorenja koja bi je osećala. Pretpostavimo sada da je započeo proces evolucije i da je stvoren život, tako da su nastala neka stvorenja. Međutim, ona nisu nalik nama, ona su sličnija Marsovcima. Da li bismo onda rekli da se toplota naglo pretvorila u hladnoću zbog toga što je tako osećaju bića sa ove planete? Ne, mislim da bi trebalo da ovu situaciju opišemo kao situaciju u kojoj bića sa ove planete, iako imaju naš oset toplote, taj oset ne dobijaju onda kada su izloženi toploti. Dobijaju ga kada su izloženi hladnoći. A to je nešto što svakako možemo da zamislimo. To možemo da zamislimo isto kao što možemo da zamislimo da su našu planetu zaposela bića te vrste. Razmišljajte o tome u dva koraka. Prvo, tu je stadijum na kojem uopšte nema nikakvih stvorenja a da možemo da zamislimo kako na toj planeti postoje i toplota i hladnoća, bez obzir što nema nikoga ko bi ih osenio. Zatim planeta jednim procesom evolucije biva naseljena bićima čija se neurološka struktura razlikuje od

¹⁹ Nije li situacija koju sam upravo opisao takođe protivčinjenička? Bar bi to mogla biti ukoliko Marsovci nikada ne vrše najezdu. Strogo govoreći, razlika koju bih hteo da povučem upoređuje to kako *bismo* mi govorili u jednoj (možda protivčinjeničkoj) situaciji *ukoliko* bi ona nastupila, i kako mi *zaista* govorimo o jednoj protivčinjeničkoj situaciji znajući da je ostvarena. Odnosno, to je razlika između jezika koji bismo upotrebili u jednoj situaciji i jezika koji mi *zaista* upotrebljavamo da bismo ovu opisali. (Razmotrite opis: »Pretpostavimo da smo svi govorili nemački«. Ovaj opis je na našem jeziku.) Prvi slučaj postaje živopisniji ako zamislimo da je protivčinjenička situacija aktualizovana.

naše. U tom slučaju ova bi bića mogla biti takva da su neosetljiva na toplotu; ona je ne osećaju onako kako je mi osećamo, dok, s druge strane, hladnoću uglavnom osećaju onako kako je mi osećamo. Ipak, toplota bi još uvek bila toplota, a hladnoća hladnoća. I posebno, u tom slučaju nikako nije sprečeno da u datoj protivčinjeničkoj situaciji toplota još uvek *bude* kretanje molekula, da *bude* ono što je proizvedeno vatrom, i tako dalje, baš kao što bi to bila i kada na ovoj planeti ne bi bilo nikakvih stvorenja. Slično tome, mogli bismo da zamislimo kako je ova planeta naseljena stvorenjima kod kojih zvučni talasi u vazduhu izazivaju vizuelne osećaje. Ne bi, dakle, trebalo da kažemo: »U takvim okolnostima zvuk bi bio svetlost«. Umesto toga valja reći: »Planeta je naseljena stvorenjima koja su nekako vizuelno osjetljiva na zvuk, a možda čak i vizuelno osjetljiva na svetlost«. Ako je ovo tačno, još uvek može biti i biće nužna istina da je toplota kretanje molekula a svetlost strujanje fotona.

Da izložimo ovo gledište jezgrovitom obliku: termine »toplota« i »kretanje molekula« upotrebljavamo kao rigidne designatore kojima označavamo izvesne spoljašnje pojave. Pošto je toplota stvarno kretanje molekula, a designatori su rigidni, saglasno ovde izloženom argumentu biće *nužno* da je toplota kretanje molekula. Prividna kontingentnost proističe iz toga što smo toplotu identifikovali pomoću kontingentne činjenice da su, sticajem okolnosti, na ovoj planeti naseljena stvorenja (naime, mi) koja su na određeni način osjetljiva na toplotu, to jest, koja su osjetljiva na kretanje molekula – ove dve stvari su iste. A to je kontingentno. Mi, dakle, koristimo opis »ono pto uzrokuje takve i takve osećaje, ili ono što mi osećamo na takav i takav način« da bismo identifikovali toplotu. Zatim upotrebljavamo termin »toplota« u jednom i termin »Ciceron« u drugom slučaju *rigidno* da bismo designirali odgovarajuće objekte. Naravno, i termin »kretanje molekula« je rigidan; on uvek označava kretanje molekula, nikada neku drugu pojavu. Tako, kao što je rekao biskup Batler (Butler), »sve je ono što jeste a ne nešto srugo«. Dakle, iskaz »Toplota je kretanje molekula« biće nužan a ne kontingentan. *Privid* kontingentnosti nastaje na isti način kao i prividna kontingentnost u slučaju razmišljanja o tome da je ovaj sto mogao da bude napravljen od leda. Skloni smo pomisli kako bi to bilo moguće zamisliti, ali ako to pokušamo, nakon promišljanja uvidećemo kako ono što stvarno zamišljamo jeste samo to da postoji neka druga govornica, napravljena od leda, koja se nalazi upravo na ovom mestu. Činjenica da ovu govornicu možemo da identifikujemo kao objekt koji na takvom i takvom mestu vidimo i dodirujemo je sasvim drugo.

U kakvoj je to sada vezi da problemom odnosa mentalnog i telesnog? Obično se smatra da je u pitanju iskaz o kontingentnom identitetu, kakav je i iskaz »Toplota je kretanje molekula«. To ne može biti tačno. Taj iskaz, baš kao ni iskaz »Toplota je kretanje molekula«, ne može biti iskaz o kontingentnom identitetu zato što, ukoliko sam u pravu, iskaz »Toplota je kretanje molekula« ne predstavlja iskaz o kontingentnom identitetu. Pogledajmo taj iskaz. Na primer, iskaz »Osećaj bola koji imam u tom i tom

trenutku jeste jedno stanje mog mozga u tom i tom trenutku«, ili »Uopšteno govoreći, bol jeste takvo i takvo neurološko (moždano) stanje«.

Ovakvi iskazi se smatraju kontingentnim iz sledećih razloga. Prvo, možemo da zamislimo kako dato stanje mozga postoji a da nema nikakvog bola. To da kad god je naš mozak u određenom stanju osećamo bol jeste samo jedna naučna činjenica. Drugo, mogli bismo da zamislimo stvorenje koje oseća bol a da njegov nije ni u jednom naročitom stanju, da ono uopšte i nema mozak. Ljudi čak veruju (bar *prima facie*, mada možda greše) da mogu da zamisle potpuno netelesna stvorenje, ili bar stvorenja čija tela uopšte nisu nalik našem. Izgleda tako da možemo da zamislimo određene okolnosti u kojima bi iskaz o pomenutoj relaciji bio lažan. Ako su, pak, ove okolnosti zaista okolnosti, zapazite da ime ne možemo pristupiti tako što ćemo prosto reći kako je ovo samo jedna iluzija, nešto što naizgled možemo a u stvari ne možemo da zamislimo, baš kao što smo pogrešno verovali da možemo da zamislimo situaciju u kojoj toplota ne bi bila kretanje molekula. I to zato što – iako za toplotu možemo reći da je izdvajamo kontingentno, pomoću kontingentnog svojstva da ona na nas tako i tako utiče – za bol ne možemo reći da ga izdvajamo kontingentno, pomoću činjenice da na nas utiče tako i tako. Prema toj slici, imali bismo dato stanje mozga koje bismo izdvojili posredstvom kontingentne činjenice da ono na nas utiče tako što osećamo bol. To bi moglo da bude tačno kada je reč o datom stanju mozga, ali ne može da bude tačno kada je u pitanju bol. Određeno iskustvo mora da bude *to iskustvo*, pa ne mogu reći da je kontingentno svojstvo bola koji sada osećam to da je bol.²⁰ U stvari, izgleda da su oba termina, »bol koji osećam« i »takvo i takvo stanje mog mozga«, pre svega rigidni designatori. To jest, kad god nešto je takav i takav bol, ono je suštinski upravo to što je, naime takav i takav bol, i kad god je nešto takvo i takvo stanje mozga, ono je suštinski upravo to što je, naime, takvo i takvo

²⁰ Najpopularnije teorije identiteta za koje se filozofi danas zalažu očigledno ne zadovoljavaju ovaj jednostavan zahtev. Jer, te teorije obično ističu da neko mentalno stanje jeste neko stanje mozga, i da ono što dato stanje mozga čini mentalnim jeste njegova »uzročna uloga«, činjenica da ono ima tendenciju da dovede do izvesnog ponašanja (kao što namera dovodi do postupaka, ili bol do ponašanja karakterističnog za osobu koja oseća bol) i da bude izazvano izvesnim nadražajima (na primer, bil izazvan ubodima igle). Ako se relacije između tog stanja mozga i njegovih uzroka i posledica smatraju kontingentnim, onda je *biti takvo-i-takvo mentalno stanje* kontingentno svojstvo tog stanja mozga. Teoretičari identiteta koji se pozivaju na uzročnu ulogu smatraju (1) da je *X* jedno stanje mozga, (2) da bi činjenicu da *X* jeste bol trebalo analizirati (u grubim crtama) kao činjenicu da je *X* izazvano izvesnim nadražajima i da dovodi do izvesnog ponašanja. Činjenica navedena u (2) shvaćena je, naravno, kao kontingentna; stanje mozga *X* može da postoji a da nema tendenciju da dovodi do odgovarajućeg ponašanja u odsustvu drugih uslova. Tako (1) i (2) tvrde kako bi mogao da postoji izvestan bol *X* koji ipak ne bi bio bol. Izgleda mi da je to očigledan apsurd. Zamislite bilo koji bol: da li je moguće da bi *on sam* mogao da postoji a da ipak nije bol? Ako je $X=Y$ onda *X* i *Y* imaju kao zajednička sva svojstva, uključujući modalna svojstva. Ako je *X* bol a *Y* odgovarajuće stanje mozga, onda je *biti bol* suštinsko svojstvo *X*-a, a *biti stanje mozga* jeste suštinsko svojstvo *Y*-a. Ako je relacija »odgovaranja« u stvari identitet, onda mora biti *nužno* za *Y* da odgovara bolu, i *nužno* za *X* da odgovara stanju mozga, zaista, ovom određenom stanju mozga, *Y*. Izgleda da su oba tvrđena pogrešna. Izgleda očitog moguće da *Y* postoji bez odgovarajućeg stanja mozga; ili da dato stanje mozga postoji a da osećaja bola nema. Teoretičari identiteta ne mogu, suprotno svojoj gotovo opšte prisutnoj praksi, da prihvate ove intuicije; oni ih moraju poreći i objasniti njihovo poreklo. Nijednu od te dve stvari nije lako uraditi.

stanje mozga. Oba termina su, dakle, rigidni designatori. Ne može se reći da je ovaj bol mogao da bude nešto drugo, neko drugo stanje. U oba slučaja se radi o rigidnom designatoru.

Drugo, onako kako mislim da smo ih izdvojili – naime, bol time što je određena vrsta iskustva, a stanje mozga time što je stanje izvesnog materijalnog objekta takve i takve molekularne konfiguracije – u oba slučaja izdvajamo objekte suštinski a ne akcidentalno, to jest, izdvajamo ih pozivajući se na njihova suštinska svojstva. Kad god *su* molekuli u takvoj konfiguraciji, naš mozak je *zaista* u takvom i takvom stanju. Kad god osećate *ovo*, zaista osećate bol. Izgleda, dakle, da je teoretičar identiteta u izvesnoj nevolji, jer je – pošto su tu dva rigidna designatora – iskaz identiteta o kojem je reč nužan. Zbog toga što ovi designatori svoje objekte izdvajaju suštinski, ne možemo reći da je slučaj u kojem je izgledalo da ste zamislili kako je iskaz identiteta lažan, u stvari bio iluzija slična onoj iluziji u koju se zapada u slučaju toplote i molekularnog kretanja, zato što se ova iluzija temeljila na činjenici da smo toplotu izdvojili pozivajući se na izvesno kontingentno svojstvo. Dakle, prostora za manevrisanje je veoma malo; možda ga uopšte i nema.²¹ Teoretičar identiteta koji smatra da bol jeste određeno stanje mozga takođe mora da smatra da bol nužno jeste određeno stanje mozga. Shodno tome, on ne može da dopusti, već mora da poriče mogućnost postojanja situacija u kojima bi neko mogao da oseća bol a da njegov mozak nije u odgovarajućem stanju. U argumentima za i protiv teorije identiteta ovo se obično ni iz daleka ne poriče. U stvari, to od samog početka dopuštaju i materijalista i njegov protivnik. Materijalista kaže: »Naravno, *moгуć* je slučaj u kojem bismo osećali bol koji nije u korelaciji sa stanjem mozga. Tu se radi o kontingentnom identitetu«. Ali, to ne može biti tako. On mora da smatra da smo u nekoj iluziji kada verujemo da možemo zamisliti da postoje bolovi koji nisu praćeni stanjima mozga. A jedini model za koji izgleda da bi mogao pokazati u čemu je ta iluzija (ili bar

²¹ Ovde može biti od pomoći ako argument ponovo izložimo u sažetom obliku. Ako su »bol« i »pobuđenost nervnog vlakna C« rigidni designatori određenih pojava, onaj ko ih poistovećuje mora identitet da smatra nužnim. Kako se ova nužnost može pomiriti sa činjenicom da je naizgled moglo da se ispostavi kako pobuđenost nervnog vlakna C uopšte nije u korelaciji sa bolom? Mogli bismo da pokušamo da odgovorimo po analogiji sa toplotom i molekularnim kretanjem; ovaj identitet je takođe nužan, pa ipak, pre nego što je naučno istraživanje pokazalo suprotno neko može da veruje kako je moglo da se ispostavi da toplota nije kretanje molekula. Naravno, odgovor je da je ono što je stvarno moguće to da su ljudi (ili neka racionalna bića obdarena moći mišljenja) mogli biti u *istoj epistemološkoj situaciji* kao što je ona u kojoj smo mi, i mogli su *neku pojavu* da identifikuju na isti način na koji mi identifikujemo toplotu, naime, pomoću toga što ona u njima izaziva oset koji mi nazivamo »osetom toplote«, a da ta pojava nije kretanje molekula. Dalje, moglo je da se dogodi da bića uopšte nemaju neurofiziološki mehanizam osetljiv na kretanje molekula (to jest, na toplotu). Nemoguće je na isti način objasniti prividnu mogućnost da pobuđenost nervnog vlakna C nije bol. Ovde bismo takođe morali da pretpostavimo kako smo mogli da se nađemo u istoj epistemološkoj situaciji, kako smo mogli nešto da identifikujemo na isti način na koji identifikujemo bol, a da to ne odgovara pobuđenosti nervnog vlakna C. Međutim, bol identifikujemo time što ga osećamo, i ako bi se mogla javiti pobuđenost nervnog vlakna C a da ne osećamo bol, onda bi se javila pobuđenost nervnog vlakna a da nikakvog bola *nema*, što je u suprotnosti sa nužnošću identiteta. Nevolja je u tome što je toplota (mada je termin »toplota« rigidni designator) izdvojena pomoću kontingentnog svojstva da je osećamo na izvestan način; bol je, s druge strane, izdvojen pomoću suštinskog (zaista nužnog i dovoljnog) svojstva. Jer, da bi jedan oset bio *osećaj* bola, on mora da *bude* bol.

model izložen pomoću analogije na koju sami materijalisti ukazuju, naime, slučaja toplote i kretanja molekula) ovde prosto nije primenjiv. Materijalista je, dakle, suočen da veoma velikim izazovom. On mora da pokaže kako su one stvari za koje mislimo da su očigledno moguće u stvari nemoguće. A to iziskuje neki filozofski argument koji bi se veoma razlikovao od onog ponuđenog u slučaju toplote i kretanja molekula. To bi takođe morao biti argument čiju dubinu i prefinjenost nisam u stanju da dokučim, srgument prefinjeniji od bilo kojeg ikada izloženog u materijalističkoj literaturi koju sam pročitao. Tako bi zaključak ovog istraživanja bio da su analitička oruđa koja koristimo u suprotnosti sa tezom identiteta, u suprotnosti sa generalnom tezom da su mentalna stanja u stvari fizička stanja.²²

Sledeća tema bilo bi moje sopstveno rešenje problema odnosa mentalnog i telesnog, ali to rešenje nemam.

Prevod sa engleskog:

Živan Lazović

²² Naravno, svi argumenti protiv teorije identiteta koji se oslanjaju na nužnost identiteta, ili na pojam suštinskog svojstva, nadahnuti su Dekartovim argumentom u prilog dualizma. Raniji argumenti koji su naizgled opovrgnuti analogijama sa toplotom i kretanjem molekula i pronalazačem bifokalnih naočara koji je takođe bio ministar pošte, imali su istu inspiraciju; to važi i za moj argument ovde izložen. R. Elbritton(R. Albritton) i M. Slout su me obavestili da su nezavisno pokušali da pruže esencijalističke argumente protiv teorije identiteta, a to su verovatno pokušali i drugi.

Najprostiji kartezijanski argument možda može ovako da se izrazi: Neka je »A« jedno *ime* (rigidni designator) Dekartovog tela. Dekart onda dokazuje da pošto bi on mogao da postoji čak i ako A ne bi postojalo, $\Diamond(\text{Dekart} \neq A)$, sledi da je Dekart $\neq A$. Oni koji su ga optužili za modalnu grešku zaboravili su na to da je »A« rigidni designator. Njegov argument je valjan a njegov zaključak tačan pod uslovom da su premise (možda sporne) prihvaćene. S druge strane, pod uslovom da se smatra kako je Dekart nakon svoje smrti prestao da postoji, »Dekart $\neq A$ « može da se ustanovi bez korišćenja modalnog argumenta; jer, ako je tako, A je kao leš bez sumnje nadživelo Dekarta. Tako je A imalo svojstvo (da postoji u izvesno vreme) koje Dekart nije imao. Istim argumentom možemo da utvrdimo da neka statua nije komad kamena, ili gomila molekula, od kojih je sačinjena. Puka neidentičnost može, dakle, da bude slab zaključak. (Videti D. Viggins, *Philosophical review*, vol: 77, 1986, pp. 90 ff.) ipak, sigurno je da kartezijanski modalni argument može biti iskorišćen i za dobijanje relevantnih jačih zaključaka.